

Nevek – Mementó*

Ma 2024. január 28-a, 5784. svát hónap 18-a van, a Nevek-Memento kiállítás megnyitója.

Magyarországon is sokan ismerik azt a szinte szólássá vált rabbinikus bölcsességet, mely Izrael alapító történeti elbeszéléséhez, az évente felidézett egyiptomi kivonuláshoz kapcsolódik: e szerint őseink azért váltattak meg az egyiptomi szolgaságból és válhattak néppé, mert a rabszolgaságban sem változtatták meg a nevüket, a nyelvüket és a ruházatukat. Idézi ezt a mondást önéletrajzában egyik kiállított levelünk írójának apja, Meir Ávrám is, akit már felnőttként azért rótt meg az apja, mert az üzleti életben a Munk Adolf nevet használta: „Áldott emlékü bölcseink mondták, három dolog érdekében váltattak meg őseink Egyiptomból. És ezek egyike volt, hogy nem változtatták meg nevüket.”¹

Nem változtatták meg a nevüket, mely hagyományosan a személynévből és az apai névből áll, a ben / fia összekapcsolásával. Ezek az ősi, bibliai nevek, meg persze azok is, melyek a hosszú történelem során, a különböző diaszpórákban kerültek be a zsidó nevek közé: Hirs, Szender, Lipa, Blume, Golde. A jobb korszakokban roppant flexibilis zsidó hagyomány ezeket a neveket is összekapcsolta az ősi nevekkel – ennek példája kiállításunkban a csévi körülmetélő, móhel jegyzőkönyve, aki a biztonság kedvéért listába szedte az azonosságokat.²

Dina de malkuta

De mi a teendő, ha a hatalom erővel akarja megváltoztatni a nevünket? Ha a császár elrendeli az állandó, német vezetéknevek felvételét? Mi van akkor, ha az identitásunk alapját képező, szüleinktől öröklött-kapott nevünket megváltoztatják?

Dina de malkuta diná – az állam törvénye törvény, ráadásul be nem tartása 1788-ban kitoloncolással fenyegetett – és a zsidók alkalmazkodtak: német családneveket vettek fel. Voltak, akik már addig is létező törzsi nevüket vagy ragadványneveket hivatalosították, és lettek Kohnok, Kohnerek, Löwik Lévik. Voltak, akik országokról vagy városokról kapták nevüket, vagy a hé-

* A *Mementó* – az emlékezés gesztusa című kiállítás megnyitóján, 2024. január 28-án, az Art Department-ben elhangzott beszéd szerkesztett változata.

¹ Ávrám Munk Meir: *Életem történetei*, ford. Arday Simon és Fábian Miksa, in *Hágár magyar zsidó történelem: szöveg és tanulmány 2*, Múlt és Jövő, Jeruzsálem Budapest, 2002, 189–90.

² Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 64.707

ber nevük német fordítását vették fel családnévként. Lettek családnévvé vált foglalkozásnevek, vagy jobb ötlet híján színeket, tulajdonságokat vagy szép jelentésű szavakat vettek névül. Sok zsidó azonban a hagyományokhoz való ragaszkodásában olyan nevet választott, amely ősi nevének, foglalkozásának, tulajdonságának héber rövidítését adta, de német szónak is megfelelt. Sok kohanita származású a Katz nevet választotta, ami németül macskát jelent ugyan, de valójában a „kohen cedek” – igazságos pap héber kifejezés rövidítése.

Ezek a nevek rögzültek, és egy újabb magyarosítási, angolosítási vagy héberesítési hullámig örökítették-használták őket. Ezek a nevek kerültek be a hivatalos dokumentumokba, ezeket a neveket olvassuk azokban a dokumentumokban is, melyek népességnyilvántartási, statisztikai vagy egyéb listázási szándékkal keletkeztek. Nevek, melyek azonosítják viselőjüket, megkülönböztethetővé, egyedivé, önazonossá teszik őket.

„Valamennyien más emberektől és más dolgoktól nyerjük el identitásunkat. Nevünket mindaz adja, amit valaha tudtunk, és mindaz, amit valaha tettünk.”³ A gonosz hatalom is tudja ezt, és akit ki akar radírozni a történelemből, annak utódait is megfosztja a nevéől.

Ezt tapasztalta meg a szabadságért és az emberi méltóságért oly sokat tett barátunk, Rajk László, aki mire hatéves lett, hat neve volt egy bornírt hatalom frusztrációi miatt. Családtörténete, szülei és saját sorsa miatt mindnyájunknál jobban tudta, hogy a neve mindenkinek az emlékműve is: addig emlékszünk, amíg felidézzük, felidézhetjük a neveket. A saját neveket, azt, ami személyiségünk lényegéhez tartozik, amit szüleinktől, felmenőinktől örököltünk, kaptunk. Amit ha régi dokumentumokban vagy temetők sírkövein olvasunk, akkor felidézhetjük a viselőjét is.

A magyar történelem legnagyobb temetőjében, Auschwitzban nincsenek sírkövek. Nincsenek sírok, sírkövek, csak halál és hamu mindenütt. Akik ott voltak, isten képmására teremtett emberek, már csak egy sorszám voltak a precíz német adminisztráció rendszerében. Sorsuk megpecsételtetett. Mégis néhányan, legalább valamilyen módon jelet akartak hagyni arról, hogy itt voltak a földön, léteztek, éltek – mielőtt az emberi személyiség minden egyediségétől megfosztva tömeghalált haltak a gázkamrákban. Figyelmes szemlélőre, Rajk Lászlóra volt szükség ahhoz, hogy emléküek fennmaradjon. Hogy a szögekkel téglába karcolt nevek eljussanak az emlékezőkhöz, még mielőtt teljesen elkopnak a puha téglákról.

Wiesel Zoltán 1921. március 16-án született Debrecenben, majd 23 évesen, 1944. június 4-én a 120.463 számú fogollyá vált Auschwitzban. Két nappal Auschwitz felszabadulása előtt átvitték Mauthausenbe, ahol néhány nappal

³ Amos Oz és Fania Oz-Salzberger: *Zsidók és szavak*, ford. Szántó Judit, Európa Kiadó, Budapest, 2017, 269.

az amerikai csapatok megérkezése előtt elhunyt. Emlékét bekarcolt neve őrzi az auschwitzi tábor 7-es blokkja falán.

Sorstársa, Fröhlinger Sándor mindössze húszéves volt ekkor, őt Auschwitzból más táborokba hajtották. Dachau egyik melléktáborában, súlyos betegen, flekktífuszban feküdt, amikor megérkeztek az amerikai csapatok. Hetekig tartó lábadozás után felépült, és kivándorolt New Yorkba.

Mindkettejük történetét azért ismerjük, ismerhetjük, mert nevüket, szüleitől kapott szép nevüket megörökítették a pokol falán ott, ahol már csak sorzámként léteztek akkor. Rajk László frottázsain, precíz módon átmásolt képeken nevüket, kézírásukat látjuk, – így velünk maradhatnak, emlékeinkben élhetnek örökre.

Talán meglepődtek azon, hogy a megnyitóbeszéd elején pusztán rabbinikus bölcsességgént említettem a név-nyelv-ruházat hármását, és nem hivatkoztam a 3. századi összövegre, a Mekhilta De-Rabbi Yishmaelre és az ott megszólaló bölcsre, Rabbi Eliezer Ha-kapparra. Nem tettem, mert ott nem pontosan ez van, hasonló, de nem ez. Az egyiptomi megváltást az identitás megtartásához kötő forrás több is van a zsidó diaszpóra első néhány évszázadából: ezek szerint őseink nem változtatták meg a nyelvüket, a ruházatukat, az ételüket, nem árulták el a titkaikat, nem rágalmazták egymást, kedvesek voltak – és igen, néhány forrás szerint a nevüket sem változtatták meg. A mi rabbinikus bölcsességünk olyan, mintha ősi, talmudi bölcsesség lenne, de nem az. Kétszáz évvel ezelőtt, 1813-ban tartott beszédében mondta el Schreiber Mózes rabbi azon a gyász- és böjtnapon, mellyel a héber biblia első idegen nyelvű fordítását, a Septuagintát fogadja a zsidó hagyomány. Ő akkor a társadalmi modernizációval együtt járó identitásvesztéstől óvta a közösséget, ezért az ősi szövegekből kombinált új mítoszt, ideológiát. Sikeresen, hiszen a mai napig ősi bölcsességgént idézik.⁴

De számunkra nem az alapszöveg ősisége vagy legenda volta a kérdés. Az identitás külső jegyei ugyanis csak akkor fontosak, ha nincs más érdemi eszköz önazonosságunk megőrzésére. Az egyiptomi szolgaságban sínylődő őseink állhatatossága még a kivonulás, és az egész emberiségnek iránytűként szolgáló tízparancsolat és a tóraadás előtt volt, amikor még csak reménykedtek a megváltásban, ezért aprólékosan megőrizték megkülönböztető külső jegyeiket. Egyiptomban még lehetett ez a megváltás alapja, ma, a tízparancsolaton alapuló erkölcsi világrendet elvető holokauszt tapasztalata után ehhez már a hagyományok reflektív ismerete és aktív, tevőleges emlékezet szükséges.

⁴ Bővebben lásd: Elli Fischer: *They did not Change their Names, their Language, or their Dress*: The Life-cycle of a Peculiar Midrashic Variant, in *Always Hungarian. Hungarian Jewry through the Vicissitudes of the Modern Era*, szerk. Guy Miron, Shlomo J. Spitzer, és Anna Szalai, Bar Ilan University Press, Ramat Gan, 2021, 239–65.

„Minden zsidó, aki tudatára ébredt zsidóságának, kötődik a múlthoz. Emlékezete messzebbre nyúlik vissza, közösségi folytonosságtudatának gyökerei mélyebbre ereszkednek, mint más közösségek tagjainak”⁵ – írta Isaiah Berlin huszadik századi zsidó filozófus. Több mint kétezer évvel korábbi őse, névrokona, Jesája próféta örök helyet és nevet, soha el nem múló örök emlékezetet ígért a szövetség megtartóinak.⁶

Ennek az ígéretnek a beteljesítését segítik az azóta élt nemzedékek a nevek megőrzésével és továbbadásával. Ennek az ígéretnek a reményében küldték be múzeumunknak névlistájukat a riptineci munkaszolgálatosok,⁷ és ezt a próféciát támogatják Rajk László frottázsai is.

Gyűjteményünk mára emlékhellyé vált, ahol sok ezer, valaha köztünk élt honfitársunk nevét őrizzük, kutatjuk. Most Rajk László egykori műtermében az Egyiptomból kivonuló ókori zsidó törzsek számát idéző tizenkét elgondolkodtató dokumentummal keretezzük az Auschwitzban született, de ma már Rajk Judit ajándékaként a gyűjteményünkbe integrált frottázsokat. Most a kiállításra visszahoztuk őket ide, abba a műterembe, ahol Rajk László azon dolgozott, hogy honfitársai nevének helyet, és örök emlékezetet adjon. Két nappal születésének 75., és egy nappal Auschwitz felszabadulásának 79. évfordulója után ezt a kiállítást mindannyiuk emlékezetének ajánljuk.

⁵ Isaiah Berlin: *Benjamin Disraeli, Karl Marx és az identitáskeresés*, in *Világosság* 1998/5–6, 139.

⁶ Jesája 56:5

⁷ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár 64.1247.1-3.